

З ІСТОРІЇ ОБЛІКІВ ТА ПЕРЕПИСІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Табунщик О. Г.¹, Ольвінська Ю. О.²

¹ – студентка, кафедра статистики та ММЕ,

² – канд. екон. наук, доцент, кафедра статистики та ММЕ
Одеський національний економічний університет, м. Одеса

АНОТАЦІЇ

Білоус О. Ю., Ольвінська Ю. О. Статистичний аналіз соціально-економічного розвитку Харківської області. У статті розкрито ключові аспекти соціально-економічного розвитку Харківської області та зміни, що відбулись протягом останніх років: проведено аналіз темпів відновлення регіональних економік в цілому та в розрізі за різними групами показників; та виділено основні проблеми регіонального розвитку.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, інвестиційна привабливість, регіон, державна політика.

Belous O., Olvinskaya J. Statistical analysis of socio-economic development of the Kharkiv region. The article reveals the key aspects of socio-economic development of the Kharkiv region and the changes that have taken place in recent years; an analysis of the pace of recovery of regional economies in general and in terms of different groups of indicators; and highlighted the main problems of regional development.

Keywords: socio-economic development, investment attractiveness, region, public policy.

ПОСИЛАННЯ НА РЕСУРС

Табунщик, О. Г. З історії обліків та переписів населення в Україні [Текст] / О. Г. Табунщик, Ю. О. Ольвінська // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень : збірник наукових студентських праць. Випуск 8. Частина II – Одеса, ОНЕУ. – 2022. – С. 95 – 99.

Перепис населення є основним джерелом інформації про населення в більшості країн світу. Потреба в обліку населення виникла у давнину. Вона була пов'язана з політичними, господарськими та військовими потребами древніх держав, які потребують відомостей про кількість населення, яка здатна сплачувати податки або бути покликаною до армії.

Переписи населення України тісно пов'язані з її історією та проводилася різними державами, до яких на той час відносились українські землі.

Перші згадування про переписи населення на території України зустрічаються ще у літописах часів Київської Русі приблизно у 8 сторіччі. Вони не відрізнялись оригінальністю і їх основною метою було дізнатися

хто може платити податки.

У Русі-Україні у X столітті одиницею обліку податного населення і видом старовинного податку був «дим», який обчислювався за кількістю печей та димових труб у кожному домогосподарстві. З часом «дим» замінила інша одиниця обліку платників князівської подати – «рало» (тип примітивного плуга). Пізніше одиницею оподаткування став плуг, а одиниця обліку стала називатися «поплужне».

За часів татаро-монгольського ярма для визначення розмірів дані обліку людності проводилися за вимогою татарських ханів. Такі обліки були проведені у 1245, 1257, 1259, 1273 роках. Їх проводили спеціально призначені люди, які називалися обчислювачі.

За часів Литовсько-Руської держави одиницею оподаткування та обліку платників податків було «дворище». Вона не мала постійного розміру і залежала від кількості незайнятих земель навколо. З часом кількість таких земель зменшилася, а потреба держави у податках, навпаки, збільшилася, тому було запроваджено нову одиницю обліку – «волока». Відповідно до «Статуту на волоки Господаря його милості у всьому великому князівстві Литовському» (1557 рік), кожне селянське господарство отримувало «волоку», прирівняну до 19,5 десятини.

Після остаточного закріплення союзу Литви та Польщі Люблінською унією 1569 року, велика частина українських земель увійшла до складу Польщі, а у першій половині XVII столітті вже майже всі землі, заселені українським народом, опинилися у складі Речі Посполитої (крім Закарпаття та степів на схід від нинішньої Полтавщини). У Речі Посполитої з метою отримання інформації для оподаткування проводилися так звані «люстрації» – періодичні описи державних володінь для визначення їх прибутковості, а також облік переважно сільського населення і лише того, яке оподатковувалося і несло інші повинності.

Під час визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького вперше було проведено облік населення українською державою. За наказом гетьмана у 1649 році на щойно звільненій від польського панування Україні було здійснено перепис козацтва.

Після поділу України між Річчю Посполитою та Московією, що був остаточно закріплений угодою 1667 року – Андрусіївським миром, Правобережна Україна залишилася під владою Польщі, Лівобережжя на правах автономії відійшло до Московії.

Перший облік людності на Лівобережній Україні після поділу України, ще до Андрусіївської угоди, був проведений на початку 1666 року московськими переписувачами, покликаними в Україну разом із московськими воєводами та військовим гетьманом Лівобережної України Іваном Брюховецьким.

У 1729-1731 роках полковими канцеляристами у Лівобережній Україні проведено перепис під назвою «Генеральне слідство про майно» відповідно до нових статей договору про автономію Лівобережної України,

прийнятих у 1725 році.

Після ліквідації одного з останніх атрибутів автономії України – гетьманства, з метою запровадження нового підвищеного державного оподаткування, представниками великоросійських військових команд грубими методами проводився «Генеральний опис Лівобережної України 1765-1769 років». В Історії русів так описано цей процес: «У кожному селі виганяли народ з його будинків на вулицю, не минаючи нікого і навіть немовлят, будували їх шеренгами і тримали так будь-якої погоди, чекаючи, поки пройдуть вулицями головні комісіонери, які, роблячи їх переклички, помічали кожного на грудях крейдою та вугіллям, щоб з іншими не змішався. Скотину обивательську тримали разом із її господарями і також оглядали та переписували, як майно господарів. Рев худоби та плач дітей здалеку повідомляли, що наближаються до них комісіонери з численними помічниками».

Опис не було закінчено, оскільки почалася війна з Туреччиною, але все ж таки було отримано величезний обсяг статистичних даних,.

У XVII ст. Московія та Річ Посполита поділили між собою Україну, а у XVIII ст. Росія разом із Пруссією та Австрією поділили між собою Річ Посполиту. В результаті 1-го (1772 рік), 2-го (1793 рік) та 3-го (1795 рік) поділів Польщі Росія приєднала до себе всю Правобережну Україну, включаючи і Волинські землі, на частині яких розташовані нинішні Волинська та Рівненська області та невелика частина Тернопільської. У 1812 році до Росії відійшли Хотинський повіт, Аккерман та Ізмаїл.

До Австрії відійшли майже всі Галицькі землі. Таким чином, наприкінці XVIII ст. – на початку XIX ст. всі споконвічно українські землі були поділені між двома імперіями – Руською та Австрійською.

У Лівобережній Україні першим подушним обліком населення, запровадженим російським царем Петром I, була четверта ревізія, яка проводилася у 1781-1787 роках, оскільки на початку цього періоду Лівобережжя остаточно втратило автономію. У Правобережній Україні це був п'ятий подушний облік (ревізія), який проводився протягом 1794-1808 рр., оскільки приєднання її до Росії відбулося у 1793-1795 роках.

На українських землях, що були у складі Росії, мала відбутися шоста ревізія, призначена на 1811 рік, але припинена у зв'язку з загрозою війни з Францією, відбулася сьома ревізія, проведена у 1815-1825 роках, (восьма – у 1833-1835, дев'ята – 1850 та остання ревізія – у 1857-1859 роках.

Перший російський загальний перепис був проведений у 1897 році. Оскільки цей перепис проводився в середині другого історичного етапу розвитку переписів населення, він, на відміну від перших загальних переписів, проведених у США та ряді європейських держав на початку першого історичного етапу розвитку переписів, був вже переписом у його сучасному розумінні.

Перші обліки населення Галичини були проведені після її входження до складу Австрійської імперії в 1772-1774 роках. І надалі вони

проводилися за 3-4 роки. Вони охоплювали також Закарпатську Україну та Північну Буковину. Перший загальний перепис населення в Австрійській імперії проведено в 1818 році, але програма цього перепису, як і наступних десяти, була обмеженою, примітивною, як і більшість загальних переписів, проведених в інших країнах у першому історичному періоді розвитку переписів населення.

Станом на 31 жовтня 1857 року в Австрійській імперії проведено перший загальний перепис, програма якого відповідала сучасному його розумінню. Пізніше в Австрії було проведено ще п'ять загальних переписів населення: 1869, 1880, 1890, 1900, 1910.

Щодо населення, яке проживало на території нинішньої Закарпатської області, то його перші переписи були проведені ще за часів нерозділеної Австрійської імперії, останні п'ять відбулися за часів існування утвореної у 1867 році дуалістичної Австро-Угорської імперії та вважаються угорськими переписами населення.

Таблиця 1

Переписи населення після Першої світової війни

СРСР	Польські переписи	Чернівецька область	Закарпатська область
1920	1921	1930 – румунський перепис	1921, 1930 – чехословацькі переписи
1926	1931		1941 – угорський перепис
1937			
1939			

У період між двома світовими війнами на українських землях, що входили до складу СРСР, проведено чотири радянські переписи: у 1920, 1926, 1937, 1939 роках. При цьому результати перепису 1937 року, що показали величезні людські втрати через штучний голодомор в Україні, колективізацію та масові репресії та розстріли, були закриті в таємні сховища, а ті, хто керував переписом і робив усе можливе, щоб забезпечити його правдивість, були ліквідовані.

Польськими переписами населення 1921 та 1931 років було охоплено населення, яке проживає на території нинішніх Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Волинської та Рівненської областей.

На території нинішньої Чернівецької області 1930 року проведено румунський перепис населення. На території нинішньої Закарпатської області у 1921 та 1930 роках відбулися чехословацькі переписи населення та у 1941 році – угорський перепис.

Після Другої світової війни в Україні проведено чотири радянські переписи: у 1959, 1970, 1979, 1989 роках.

Всеукраїнський перепис населення 2001 року став важливою віхою не лише в демографічній історії України, а й в історії її державотворення, оскільки він забезпечив цей процес необхідною інформаційною базою щодо суб'єкта суспільства, його соціально-економічного та політичного життя на переломному етапі становлення нації. Наступний перепис населення в Україні було заплановано на 2012 рік. Але поки що перепис так і не був проведений.

Досвід розвинутих країн світу свідчить, що із прогресом в інформатизації перепис населення як одномоментне спостереження поступово перетворюється на анахронізм, стаючи лише вузько профільованими спеціальними обстеженнями й поступаючися місцем інтегрованої системі статистики, основою якої є реєстр населення, що становить «постійний, безперервний перепис», у поєднанні з обстеженнями домогосподарств. Така організація демографічної статистики в завершеному вигляді вимагає менше організаційних зусиль і надає можливості оперативного отримання більш широкого спектра даних, ніж звичайні переписи населення. Виникнення галузевих реєстрів свідчать про те, що деякі ознаки переходу до реєстру населення спостерігаються і в Україні. Але після закінчення війни може бути доцільно проведення повноцінного перепису населення України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стешенко В. С. Переписи населення URL: http://www.history.org.ua/?termin=Perepysy_naselennia (дата звернення: 06.06.2022).
2. Історія переписів населення в Україні та світі - URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/history/> (дата звернення: 20.06.2022).
3. Материалы встречи экспертов по инновационным методикам для переписей населения и крупномасштабных демографических обследований: Гаага, 1996 г. К., 1997
4. Стешенко В.С. До сторіччя першого загального перепису населення Російської імперії: Деякі уроки для сьогодення. В кн.: Демографічні дослідження, вип. 19. К., 1997
5. Всеукраїнський перепис населення 2001. К., 1999